

રૂપરેખા

- 6.0 ઉદ્દેશો
- 6.1 પ્રસ્તાવના
- 6.2 એકસપાન્સિવ ક્લાસિફિકેશન
  - 6.2.1 ચાર્લ્સ એમી કટર
  - 6.2.2 EC : મુખ્ય વર્ગો
  - 6.2.3 સામાન્ય વર્ગ
  - 6.2.4 સામાન્ય પેટા વિભાગ
  - 6.2.5 ભૌગોલિક વિભાજન
  - 6.2.6 કાલાનુસાર વિભાગ
  - 6.2.7 ભાષા અને સાહિત્ય
  - 6.2.8 જીવનચરિત્ર
  - 6.2.9 કટાર લેખક ચિહ્ન
  - 6.2.10 સંજ્ઞા
  - 6.2.11 અનુક્રમણિ
  - 6.2.12 સમીક્ષા
- 6.3 યુનિવર્સલ ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન
  - 6.3.1 પૂર્વભૂમિકા
  - 6.3.2 મુખ્ય વર્ગોની રૂપરેખા
  - 6.3.3 સહાયક તાલિકાઓ
  - 6.3.4 સંજ્ઞા
  - 6.3.5 વર્ણાનુક્રમ અનુક્રમણિ
  - 6.3.6 સમીક્ષા
- 6.4 લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસિફિકેશન
  - 6.4.1 પૂર્વભૂમિકા
  - 6.4.2 મુખ્ય વર્ગો
  - 6.4.3 વિષયના કોઠાઓ
  - 6.4.4 રૂપવિભાજન
  - 6.4.5 ભૌગોલિક વિભાજન
  - 6.4.6 ભાષાનુસાર વિભાજન
  - 6.4.7 જીવનચરિત્ર
  - 6.4.8 સમીક્ષા

- 6.5 સબજેક્ટ ક્લાસિફિકેશન
  - 6.5.1 પૂર્વભૂમિકા
  - 6.5.2 મુખ્ય વર્ગોની રૂપરેખા
  - 6.5.3 સામાન્ય વર્ગ
  - 6.5.4 ભાષા અને સાહિત્ય વર્ગ
- 6.6 સારાંશ
- 6.7 બહુવિકલ્પીય પ્રશ્નો (ઉત્તર સહિત)
- 6.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો
- 6.9 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 6.10 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન

6.0 ઉદ્દેશો (OBJECTIVES)

પ્રસ્તુત એકમમાં તમને પ્રચલિત તેમજ પ્રયોગમાં રહેલ વિવિધ વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓનો પરિચય કરાવવામાં આવશે.

પ્રસ્તુત એકમના અભ્યાસ પછી તમે નીચે જણાવેલ બાબતોથી જાણકાર બનશો.

- વિવિધ વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ જાણકારી મેળવશો.
- વિવિધ વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી શકશો.
- તમારા ગ્રંથાલય માટે જે તે વર્ગીકરણ પદ્ધતિની પસંદગી કરવામાં સહાય મેળવી શકશો.

6.1 પ્રસ્તાવના (INTRODUCTION)

1876માં ડ્યૂઈ ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન પદ્ધતિનો આવિષ્કાર થતાં આધુનિક ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓનું પ્રથમ સોપાન મૂકાયું. આમ, પુસ્તકમાં રજૂ થયેલ વિચારવસ્તુને લક્ષમાં રાખી તેને ગ્રંથગોઠવણીમાં પ્રાધાન્ય આપવાની શરૂઆત સાથે ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓના ઇતિહાસનું પ્રથમ પાનું લખાયું અને તેમાં ક્રમશઃ પાન ઉમેરાતાં રહ્યાં.

રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ગ્રંથાલય વર્ગીકરણની ઘણી યોજનાઓ અસ્તિત્વમાં આવી, વિકાસ પામી, પ્રયોગમાં લેવાઈ. જે નીચે મુજબ છે :

1. ડ્યૂઈ ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન
2. એક્સસ્પાન્સિવ ક્લાસિફિકેશન
3. લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસિફિકેશન
4. યુનિવર્સલ ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન
5. સબજેક્ટ ક્લાસિફિકેશન

6. કોલન ક્લાસિફિકેશન

7. બિબ્લિયોગ્રાફિક ક્લાસિફિકેશન

પ્રસ્તુત વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ પૈકી ડ્યૂઈ ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન (DDC) અને કોલન ક્લાસિફિકેશન સિવાયની બાકીની તમામ વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

DDC અને CCનો વિસ્તૃત અભ્યાસ એકમ 7 માં કરવામાં આવ્યો છે.

6.2 એક્સપાન્સિવ ક્લાસિફિકેશન (EXPANSIVE CLASSIFICATION)

‘ગ્રંથાલયોના ભાગ’નું બિરૂદ પામેલ અમેરિકાએ ગ્રંથાલય જગતને આપેલ ખ્યાતનામ ગ્રંથાલયશાસ્ત્રીઓમાં ચાર્લ્સ એમી કટરનું નામ વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે. સેયર્સના કથન અનુસાર, ‘અન્ય વ્યક્તિઓ પર પોતાના અસંદિગ્ધ પ્રભાવને કારણે કટરનું કાર્ય હંમેશાં જીવંત રહેશે.’

6.2.1 ચાર્લ્સ એમી કટર (Charles Ammi Cutter, 1837-1903)

ચાર્લ્સ એમી કટરનો જન્મ 1837માં થયો હતો. હાવર્ડ કોલેજમાંથી સ્નાતકની પદવી મેળવી તેમણે તે કોલેજમાં અધ્યાત્મવાદના ગ્રંથોની સૂચિનું કાર્ય કર્યું. સૂચિકરણના આ કાર્યમાં સફળતા મેળવ્યા બાદ તેઓ 1868માં બોસ્ટન એથેનિયમ (Boston Athenaeum)માં ગ્રંથપાલ તરીકે નિમાયા. તેમણે આ ગ્રંથાલયના 1,70,000 ગ્રંથોની બૃહદ્ અનુવર્ણ સૂચિનું નિર્માણ કર્યું. જેને આજે સૂચિની જનેતા માનવામાં આવે છે. સાથે જ અનેક ગ્રંથપાલ મિત્રોના અનુરોધથી તેમણે એક વર્ગીકરણ પદ્ધતિનું આયોજન કરવાનું નક્કી કર્યું.

કટરનો મત એવો હતો કે ગ્રંથાલયમાં વાચનસામગ્રીના સંદર્ભમાં ઓછી કે વધુ વિસ્તૃત વર્ગીકરણ પદ્ધતિની આવશ્યકતા રહે છે. જ્યારે ગ્રંથાલયનું કદ નાનું હોય છે. ત્યારે તેના વિકાસની ગતિ પણ ધીમી હોય છે, ત્યાં પ્રારંભિક કક્ષાનું વર્ગીકરણ અપનાવવું જોઈએ, અને જેમ જેમ ગ્રંથાલયોનો વિકાસ થતો જાય તેમ તેમ વિસ્તૃત વર્ગીકરણ અપનાવવું જોઈએ. તેમણે રજૂ કરેલ વર્ગીકરણ વાચનસામગ્રીની વૃદ્ધિના સંદર્ભમાં હોઈ તેને એક્સપાન્સિવ ક્લાસિફિકેશન (Expansive Classification) પદ્ધતિ તરીકે ઓળખાય છે.

કટરના ધ્યેયો વિશાળ છે. તેઓ પ્રત્યેક કદના ગ્રંથાલયો માટે સુસંગત વર્ગીકરણ પદ્ધતિની રચના કરવા ચાહતા હતા. જે પ્રાથમિક અવસ્થાના ગ્રામગ્રંથાલયથી માંડી દસ લાખ ગ્રંથોનો સંગ્રહ ધરાવતા વિશાળ ગ્રંથાલય માટે પણ ઉપયુક્ત હોય. તેમના આ ધ્યેયની પૂર્તિ તેમની પદ્ધતિમાં જોવા મળે છે.

આ પદ્ધતિ ‘Expansive Classification’ શીર્ષક સાથે 1891માં પ્રકાશિત કરવામાં આવી. આ પદ્ધતિમાં સાત ક્રમબદ્ધ વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓને સંગ્રહિત કરવામાં આવી છે. પ્રત્યેક પદ્ધતિ તેની પુરોગામી પદ્ધતિથી વિસ્તૃત છે સૌ પ્રથમની પદ્ધતિ અત્યંત સરળ અને નાના આકારના ગ્રંથાલયો માટેની છે. જ્યારે અંતિમ પદ્ધતિ જટિલ અને વિશાળ ગ્રંથાલયો માટેની છે.

મુખ્ય વર્ગો (Main Classes)

ECમાં કટરે મુખ્યવર્ગોની વ્યવસ્થા માટે જે પ્રક્રિયા અપનાવી છે તે નવીન નથી. તેણે માત્ર DDCને ચાર ક્રમિક પ્રગતિ કરનારી ચાર અવસ્થાઓમાં વિકસિત કરી છે.

1. Main Class (મુખ્યવર્ગ)
2. First 100 Division (પ્રથમ 100 વિભાગ)
3. First 1000 Division (પ્રથમ 1000 વિભાગ)
4. The Full Expanded tables (પૂર્ણ વિકસિત તાલિકાઓ)

કટરે આ પ્રક્રિયાનો પ્રયોગ પ્રથમ છ અને સાતમી અપૂર્ણ પદ્ધતિમાં કર્યો છે. પ્રથમ વર્ગીકરણ નીચે મુજબના આઠ મુખ્યવર્ગોનું છે.

A સંદર્ભકૃતિઓ અને સામાન્ય કૃતિઓ	H સામાજિક શાસ્ત્ર
B તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મ	L પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન અને કળાઓ
E જીવનચરિત્ર	Y ભાષા અને સાહિત્ય
F ઇતિહાસ, ભૂગોળ, પ્રવાસ	Y6 નવલકથા સાહિત્ય

તેમના કથન અનુસાર સમગ્ર ગ્રંથસંગ્રહને ઉપર્યુક્ત આઠ વિભાગોમાં વિભાજિત કરીને પ્રત્યેક વર્ગના ગ્રંથોને લેખકોના નામના વર્ણ અનુસાર વ્યવસ્થિત કરવા જોઈએ. તેમજ જીવનચરિત્રને વિષય અનુસાર મૂકવા જોઈએ.

- દ્વિતીય વર્ગીકરણ : 15 વર્ગો, 3 પૃષ્ઠ
 તૃતીય વર્ગીકરણ : 30 વર્ગો, 29 વિભાગો
 ચતુર્થ વર્ગીકરણ : 6 પૃષ્ઠ
 પાંચમું વર્ગીકરણ : 22 પૃષ્ઠ
 છઠ્ઠું વર્ગીકરણ : 51 પૃષ્ઠ

પાંચમા વર્ગીકરણમાં કટરે પ્રથમ વખત સમસ્ત અંગ્રેજી મૂળાક્ષરોનો સંજ્ઞાના સ્વરૂપમાં પ્રયોગ કર્યો છે.

A	સામાન્ય કૃતિઓ
B	તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મ
C	ખ્રિસ્તી અને યહૂદી ધર્મ
D	ધાર્મિક ઇતિહાસ
E	જીવનચરિત્ર
F	ઇતિહાસ
G	ભૂગોળ
H	સમાજવિજ્ઞાન
I	સમાજશાસ્ત્ર

J	રાજ્યનીતિશાસ્ત્ર
K	ધારાશાસ્ત્ર
L	વિજ્ઞાન અને કળા
M	પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ
N	વનસ્પતિશાસ્ત્ર
O	પ્રાણીશાસ્ત્ર
P	કરોડરજજુવાળા પ્રાણીઓ
Q	વૈદક
R	ટેકનોલોજી
S	ઈજનેરવિદ્યા
T	હસ્તકળા
U	યુદ્ધકળા
V	વ્યાયામ, મનોરંજન કળા
W	કલા, લલિત કળા
X	ભાષા
Y	સાહિત્ય
Z	ગ્રંથકળા

ઉપર જણાવેલ વર્ગોને નીચે મુજબના છ વિભાગોમાં વહેંચી શકાય છે.

A	સામાન્ય સિદ્ધાંત
B-D	આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રો
E-G	ઐતિહાસિકશાસ્ત્રો
H-K	સામાજિકશાસ્ત્રો
L-P	કુદરતીવિજ્ઞાન
Q-Z	કળાઓ

કટરે મુખ્યવર્ગોના ક્રમને વિકાસશીલ અથવા ઐતિહાસિક ગણાવ્યા છે. જો કે ECની યોજના જ્ઞાનવર્ગીકરણની અપેક્ષાએ ગ્રંથવર્ગીકરણની જ હતી.

ECની સાતમી તાલિકા અત્યંત વિસ્તૃત છે. જેમાં મૂળાક્ષરોની સાથે નાના મૂળાક્ષરો જોડીને ઉપવિભાગોની રચના કરવામાં આવી છે. જેમ કે

W કળા, લલિતકળા

Ww	રાચરચીલું	Wwch	પુરશી
Wwb	પથારી	Wwt	ટેબલ

6.2.3 સામાન્ય વર્ગ (Generalia Class)

આ વર્ગ પરંપરાગત સામાન્ય કૃતિઓનો વર્ગ છે.

A	સામાન્ય કૃતિઓ	AE	વિશ્વકોશ
AD	શબ્દકોશ	AP	સામયિક

6.2.4 સામાન્ય પેટા વિભાગ

પ્રથમ વર્ગીકરણમાં સા. પે.વિ.ના પ્રતીક મૂળાક્ષરો લેવામાં આવેલ છે પરંતુ તે દ્વિધા ઉત્પન્ન કરતા હોઈ સાતમાં વર્ગીકરણમાં અંકોનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રથમ વર્ગીકરણ	સાતમું વર્ગીકરણ
D શબ્દકોશ	1 સિદ્ધાંત
E વિશ્વકોશ	2 ગ્રંથસૂચિ
P સામયિક	3 વિશ્વકોશ
S સંસ્થા	4 સંસ્થા

બિંદુના પ્રયોગ સાથે તેનો ઉપયોગ કોઈપણ વર્ગીક સાથે કરી શકાય છે.

ZP.7પુસ્તકાલય સામયિક

6.2.5 ભૌગોલિક વિભાજન (Biographical division)

ભૌ.વિ.ને સ્થાનિક સૂચિ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. જો કે આ વિભાગોનો પ્રયોગ મુખ્યત્વે F અને G મુખ્યવર્ગોમાં જ કરવામાં આવે છે.

11 વિશ્વ	45 ઈંગ્લેન્ડ
21 ઓસ્ટ્રેલિયા	60 એશિયા
30 યુરોપ	83 અમેરિકા

ઈંગ્લેન્ડનો ઇતિહાસ F45 વિશ્વભૂગોળ GII

6.2.6 કાલાનુસાર વિભાગ (Chronological division)

સાતમા વર્ગીકરણમાં ઇતિહાસ અને ભૂગોળના વર્ગોમાં કાલ દર્શાવવાની સુવિધા છે.

- 1 પ્રારંભિક કાળ
- 2 1437-1507
- 3 1506-1560

6.2.7 ભાષા અને સાહિત્ય

X ભાષા

X35 ઇટાલિય ભાષા Y25, ફ્રેન્ચ સાહિત્ય

ઉપરાંત અનુવર્ણક્રમનો પ્રયોગ લેખક અનુસારની વ્યવસ્થા માટે કરવામાં આવે છે.

6.2.8 જીવનચરિત્ર

ECમાં જીવનચરિત્રને સા.પે.વિ. સાથે સાંકળવામાં આવ્યા છે.

જો કે કટરે બધાં જ જીવનચરિત્રોને E વર્ગમાં મૂકવાનું વધુ પસંદ કર્યું છે. જેમાં વ્યક્તિગત જીવનચરિત્રને અનુવર્ણ ક્રમમાં વ્યવસ્થિત કરી શકાય છે.

E.A. કલાકાર E.EN અભિનેતા

6.2.9 કટર લેખક ચિહ્ન

કટરના લેખક ચિહ્નને ECનો એક ભાગ માનવામાં આવે છે. વધુ વિગત પ્રકરણ 13માં આપવામાં આવી છે.

6.2.10 સંજ્ઞા

ECની સંજ્ઞા મિશ્ર, વિસ્તારશીલ, સંક્ષિપ્ત અને સરળ છે. જો કે અનેક સ્થાનોએ સંજ્ઞાની પસંદગી ઉચિત નથી. જેમાં વિભાગો અને ઉપવિભાગોના સંબંધો સંજ્ઞા દ્વારા સ્પષ્ટ થતા નથી.

6.2.11 અનુક્રમણિ (Index)

કટરે અનુક્રમણિ વિશે લખ્યું હતું કે, ‘સાતમી તાલિકાના પ્રત્યેક ખંડની સાથે એક અનુક્રમણિ તથા તે બધાની એક સંપૂર્ણ અનુક્રમણિ સંભવતઃ વ્યાખ્યા સહિત પદ્ધતિના અંતમાં આપવામાં આવશે.’

પ્રથમ છ તાલિકાઓ અનુવર્ણિક અનુક્રમણિ સાથેની છે. જે સાપેક્ષ અનુક્રમણિ છે.

6.2.12 સમીક્ષા

અનેક ગ્રંથાલયગણાસ્ત્રીઓએ આ પદ્ધતિની પ્રશંસા કરી છે. તેમાં વિસ્તારશીલતા, સંક્ષિપ્તતા અને સરળતાના ગુણો છે. જે કોઈપણ પદ્ધતિને સર્વવ્યાપી બનાવવા માટે આવશ્યક છે. જો કટરને અંતિમ તાલિકાઓ પૂર્ણ કરવાનો અને પ્રથમ છ તાલિકાઓ સંશોધિત કરવાનો અવકાશ મળ્યો હોત તો કદાચ EC સર્વોત્તમ અને સર્વસ્વીકૃત બની હોત એમ કહી શકાય.

રિચાર્ડસનના મત અનુસાર, ‘EC એ અત્યંત મહત્તા ધરાવતી વૈજ્ઞાનિક કૃતિ છે. રચયિતાનો અથાગ પરિશ્રમ અને લગનથી કરવામાં આવેલ કાર્ય અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ છે.’

6.3 યુનિવર્સલ ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન

(UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION)

6.3.1 પૂર્વભૂમિકા

1895માં બ્રસેલ્સમાં મળેલ પ્રથમ ઈન્ટરનેશનલ ઓન બિબ્લિયોગ્રાફીની ફલશ્રુતિ સ્વરૂપે ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઈન્ટરનેશનલ બિબ્લિયોગ્રાફી (Istitute International de Bibliographie)

(IIB)ની સ્થાપના થઈ. આંતરરાષ્ટ્રીય વાઙ્મયસૂચિની ખેવના સેવતી બે ઉત્સાહી વ્યક્તિઓ પાઉલ ઓટલેટ (Paul Otlet) અને હેનરી લા ફોન્ટેન (Henri La Fontaine) આ ઈન્ટરસ્ટ્રેટ્યૂટની સ્થાપક હતી. આ પરિષદમાં વિશેષજ્ઞો દ્વારા સમસ્ત પ્રકાશિત વાચનસામગ્રીની વર્ગીકૃત યાદી તૈયાર કરવા માટે વિચારવિમર્શ કરવામાં આવ્યો. તત્કાલીન સમયમાં ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન અધિક સફળ અને પ્રચલિત વર્ગીકરણ પદ્ધતિ હતી. જેની પાંચમી આવૃત્તિ (1894) પ્રગટ થઈ ચૂકી હતી. આ જ ગાળામાં કટરની એક્સપાન્સિવ ક્લાસિફિકેશન (1891) અને અમેરિકાના રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય - લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસના - પુનઃવર્ગીકરણનું કાર્ય પણ શરૂ થઈ ચૂક્યું હતું.

તત્કાલીન વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ પૈકી ઉપર્યુક્ત કાર્ય માટે ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન વધુ ઉચિત જણાતાં, તેના વિસ્તૃતીકરણ અને સુધારણા માટે મેલ્વિલ ડ્યૂઈની અનુમતિ સાથે UDCનું પ્રથમ સંસ્કરણ ‘મેન્યુઅલ ધ રેપરટાયર બિબ્લિયોગ્રાફિક’ (Manual the Repertoire Bibliographic Universal) નામની ફ્રેન્ચ ભાષામાં 1895માં પ્રકાશિત થયું હતું. 1899થી 1905 દરમિયાન તે અલગ અલગ ભાગોમાં કુલ 2000 પૃષ્ઠો સાથેનું હતું. જેમાં 33,000 વર્ગો-પેટાવર્ગો હતા.

1931માં IIBનું IID અને 1938માં તેનું FID નામાભિધાન કરવામાં આવ્યું. વર્તમાન સમયમાં તે FID (Federation Internationale de Documentation) નામથી ઓળખાય છે. તેનું મુખ્ય કાર્યાલય ધ હેગ (The Hague) માં આવેલું છે.

UDCનું બીજું સંસ્કરણ (ફ્રેન્ચ ભાષામાં) 1927-33 દરમિયાન પ્રકાશિત થયું. ઓટલેટ અને ફોન્ટેન સાથે 40 જેટલાં વિશેષજ્ઞો હતા. જેઓ Huiminities સાથે સંકળાયેલા હતા. જ્યારે ડોન્કર ડ્યૂઈસ (Donker Duyvis) Science સાદો.

બ્રાઉનના મત અનુસાર, ‘આ પદ્ધતિ વૈજ્ઞાનિક અને પૂર્ણ આધુનિક વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ પૈકીની એક છે.’

બ્લિસના મત મુજબ, ‘વૈજ્ઞાનિકની અપેક્ષાએ સાર્વજનિક સ્વરૂપે પ્રયોગાત્મક પદ્ધતિ છે. જો કે કટરે વિષયોનાં ક્રમની અપેક્ષાએ સંજ્ઞામાં અધિક રુચિ વ્યક્ત કરી છે. આ પદ્ધતિનો પ્રયોગ ઘણાં ગ્રંથાલયોમાં થઈ રહ્યો છે, જે તેની સફળતા બતાવે છે.

સંક્ષેપમાં, ECનો પ્રયોગ અમેરિકાના અનેક ગ્રંથાલયોમાં વિભિન્ન સ્વરૂપે કરવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં, LCની તાલિકાઓનું પુનઃસંશોધન કરવા માટે ECનો આધાર લેવામાં આવેલ છે. અલબત્ત EC તે CCની જેમ ‘એક વ્યક્તિ પદ્ધતિ’ છે.

and Technologyની જવાબદારી સંભાળતા હતા. આ આવૃત્તિમાં 70,000 પેટાવર્ગો હતા. તેની ત્રીજી આવૃત્તિ (1934-1951)માં તે સંખ્યા 1,40,000 ની થઈ.

UDCની “Abridge English Edition, 3rd edition revised” 1961માં પ્રકાશિત થઈ. જેના પ્રથમ ભાગમાં તાલિકા (Schedules) અને બીજા ભાગમાં Alphabetical Indexનો સમાવેશ છે.

આજદિન સુધી UDCનો કુલ 23 ભાષામાં અનુવાદ કરવામાં આવેલ છે. તેમજ સંક્ષિપ્તીકરણ સાથે તેની મધ્યાંતર આવૃત્તિઓ પણ પ્રગટ થઈ છે.

સિદ્ધાંતો

1. DDC અનુસૂચિની સામાન્ય ભાતને અનુસરવું, અર્થાત્, જ્ઞાનવિશ્વનું દસ શાખાઓમાં વિભાજન કરવું.
2. અપૂર્ણાંક અંકોનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો.
3. વિપુલ પ્રમાણમાં સંયોજકચિહ્નોનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો.
4. માહિતી મેળવવા અનિવાર્યતઃ વ્યવહારુ બનાવવી.

6.3.2 મુખ્ય વર્ગોની રૂપરેખા

UDC તે DDCનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ હોવાની સાથે તે બહુધા મુખકીય (Almost-Faceted) પ્રકારની વર્ગીકરણ પદ્ધતિ છે. જેમાં મહદ્ અંશે જે તે વિષય દર્શાવવા માટે તૈયાર વર્ગાંક મળે છે. સાથે જ 10 જેટલાં સહાયક કોઠાઓ થકી વર્ગાંકને વિસ્તૃત તેમજ ગહન બનાવી શકાય છે.

UDCના દસ મુખ્ય વર્ગો નીચે મુજબ છે.

OO સર્વસામાન્ય

1. તત્ત્વજ્ઞાન, અધ્યાત્મવિદ્યા, મનોવિજ્ઞાન, તર્કશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર
2. ધર્મ, ધર્મશાસ્ત્ર
3. સામાજિક વિજ્ઞાનો, અર્થશાસ્ત્ર, કાયદો, સરકાર, શિક્ષણ
4. ભાષાશાસ્ત્ર, ભાષાઓ
(ખાલી રાખવામાં આવેલ છે.)
5. ગાણિતિક શાસ્ત્રો અને પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાનો
6. પ્રાયોજિત વિજ્ઞાનો, વૈદક પ્રૌદ્યોગિકી
7. કલાઓ, મનોરંજન, રમતગમત વગેરે
8. સાહિત્ય, ભાષાવિજ્ઞાન
9. ભૂગોળ, જીવનચરિત્ર, ઇતિહાસ

પેટાવર્ગો

UDCના અંકો દશાંશ યુક્ત છે, જેથી આધારિત વર્ગોમાં અનંત સ્વાગતશીલતા મેળવી શકાય છે. દા.ત.

- .5 શુદ્ધ વિજ્ઞાન, ગાણિતિક અને પ્રાકૃતિક
- .51 ગણિત
- .52 ખગોળવિદ્યા,
- .53 પદાર્થવિજ્ઞાન
- .531 યંત્રવિદ્યા અને ધનયંત્રવિદ્યા
- .531.7 ભૌમિતિક અને યાંત્રિક માપ
- .531.71 લંબાઈનું માપ

સુવિધા માટે પ્રારંભિક દશાંશ ચિહ્ન મુકવામાં આવતું નથી. વળી, DDCની જેમ વિષય દર્શાવવા વર્ગીક માટે ત્રણ અંક હોવા જરૂરી નથી.

6.3.3 સહાયક તાલિકાઓ (Tables of Auxiliaries)

UDCમાં કુલ 10 સહાયક તાલિકાઓ આપવામાં આવી છે.

1. ઉમેરણ અને વિસ્તરણ ચિહ્નો

(Addition and Extension Signs + and / + (Plus) નું ચિહ્ન બે કે તેથી વધુ બિનક્રમિક નંબરોના સંયોજન માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે જેમ કે :

622 + 669 Mining and Metallurgy

59 + 636 Zoolgy and animal Breeding

(46) + (72) + (8) Spain, Mexico and South America

/ (Stroke) નો ઉપયોગ બે કે તેથી વધુ ક્રમિક નંબરોને જોડવા માટે કરવામાં આવે છે. જેમ કે :

624/628 Civil engineerin (624 + 625 + 626+ 627 + 628)

2. સંબંધ ચિહ્ન (Relation Sign)

(વિસર્ગ) (Colon) ચિહ્નનો ઉપયોગ બે કે તેથી વધુ સમાન મૂલ્ય ધરાવતા નંબરોના સંયોજન માટે કરવામાં આવે છે. જેમકે :

17:7 Ethics and morals.

આ વર્ગીકને 7:71 રીતે પણ દર્શાવી શકાય છે.

પરંતુ જો ક્રમ નિશ્ચિત કરવો હોય ત્યારે બે વિસર્ગ ચિહ્ન (Double Colon)નો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

3. ભાષાના સામાન્ય સહાયકો (Common auxiliaries of Language)

= બરાબર (Equal)ના ચિહ્ન દ્વારા પ્રલેખની ભાષા સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે. જે માટેના ભાષાંક 8માંથી લેવામાં આવે છે. જેમકે = 891:47 ગુજરાતી સાહિત્ય જેમાં 9147 તે ગુજરાતી માટેનો ભાષાંક છે.

53 = 9147 Physics in Gujarati

61 (03) = 20 Medical encyclopedia in English

22.05 = 30 Bible in German translation

= 00 બહુભાષી

4. સ્વરૂપ માટેની સામાન્ય તાલિકા (Common auxiliires of Form)

(O .....)

સામાન્ય પેટાવિભાગને લઘુકોંસમાં શૂન્ય સાથે જે તે અંકોના પ્રયોગ સાથે દર્શાવવામાં આવે છે. જેમ કે :

02 (03) Encyclopedias of Library Science

53 (05) Periodicals of Physics

02 (092) Biography of Ranganathan

પ. સ્થળ માટેની સામાન્ય તાલિકા (Common auxiliaries of Place) (19)

વિષયની સ્થળ મર્યાદા માટે દર્શાવવા માટે (1/9) ચિહ્નનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અર્થાત્, સ્થળ પૃથકો લઘુકોસમાં દર્શાવવામાં આવે છે.

જેમ કે :

(43) 385 Germany, Its Railway System

385 (43) Railway System in Germany

02 (540) Library Science in India

6. જાતિ અને રાષ્ટ્રીયતા માટેની સામાન્ય તાલિકા

(Common auxiliaries of Race and Nationality) (= .....)

જાતિ અને રાષ્ટ્રીયતા દર્શાવવા માટે ભાષાના સામાન્ય સહાયકોને લઘુકોસમાં દર્શાવવામાં આવે છે. જેમકે :

Marriage System in Gujarati 392.5 (= 9147)

7. કાલ માટેની સામાન્ય તાલિકા (Common auxiliaries of Time)

“.....”

UDCમાં કાલ/સમયને વિસ્તારપૂર્વક દર્શાવવાની સુવિધા છે. તેમાં વર્ષ, માસ અને તારીખ દર્શાવી શકાય છે. જે તે વર્ષ માસ અને તારીખ અંકોમાં પૂર્ણવિરામ અને લઘુકોસમાં દર્શાવવામાં આવે છે. જેમ કે :

“1938.12.12.” Twelfth December 1938

“19” 20th Century

“193” The thirties

“04/14” Medieval

8. વર્ણાનુક્રમિક અને અંકન સામાન્ય પેટાવિભાગ

(Alphabetical and Numerical Subdivision)

જ્યારે કોઈપણ યુક્તિ કે સહાયકો વ્યક્તિકરણ સાધવા સફળ ન થઈ શકે ત્યારે વર્ણાનુક્રમ કે અંકન યુક્તિનો સહારો લેવામાં આવે છે. જેમ કે :

820 (Shakespeare) or 820 (Shak)

025.59 (Colon) Colon Classification

9. દૃષ્ટિકોણ સામાન્ય તાલિકા

(Common auxiliaries of Point of View) OO.....

OO નંબર UDCના કોઈપણ મુખ્ય નંબર સાથે જોડી શકાય છે. જે વિશિષ્ટ વિષયના વિસ્તૃત મુદ્દાને સ્પષ્ટ કરે છે. આ નંબરનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી. જેમ કે :

622.007 : 33 Shortage of Labour in the mines

10. વિશિષ્ટ પેટાવિભાગો (Special Subdivisions) ...O...and.../

વિશિષ્ટ સહાયકો તરીકે ત્રણ પ્રકારના ચિહ્નોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ વિશિષ્ટ સહાયકો જે તે તાલિકાઓમાં વિશિષ્ટ સ્થાનોએ જે આપવામાં આવેલ છે અને તેનો ઉપયોગ વિશિષ્ટ સ્થાનોએ જ કરવામાં આવે છે. તેમજ તેનો ઉપયોગ સ્વતંત્ર રીતે કરી શકાતો નથી. એટલે કે વિષય સંજ્ઞા પછી જ તે લગાડવામાં આવે છે.

હાર્ડફન શ્રેણી -1/-9

-1-9 નો ઉપયોગ વસ્તુની લાક્ષણિકતા, ભાગો, સ્વરૂપ અને આકાર, પ્રક્રિયા વગેરે માટે કરવામાં આવે છે. જેમ કે :

621-1-9 Machinery details

621-1 General Characteristics

621-4 Forms and Shape of Products

પોઈન્ટ નોટ શ્રેણી -01-09

સિદ્ધાંત, સાધનો, પ્રક્રિયા, નિરીક્ષણ વગેરે દર્શાવવા આ શ્રેણીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

53.07 Equipments, Models.... In Physics

331.64-055.2 Labour Services for Women

7.01 Art aesthetics

The Apostrophe

આ ચિહ્ન UDCની છેલ્લી આવૃત્તિમાં ઉમેરવામાં આવેલ છે.

547.29'26 Carboxy - Acid esters

6.3.4 સંજ્ઞા

UDCમાં મિશ્ર સંજ્ઞાનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલ સંજ્ઞાના પ્રકારો નીચે મુજબ છે.

1. 0-9 હિન્દી - અરબી અંકો
2. A-Z રોમન કેપિટલ
3. 9-z રોમન નાના મૂળાક્ષરો
4. ભાષાકીય ચિહ્નો

5. ગાણિતિક ચિહ્નો
6. ઈતર ચિહ્નો (લઘુકૌસ, સ્ટ્રોક વગેરે)

UDCની સંજ્ઞા સ્વાગતશીલ છે, કેટલાક સ્થાનોએ સમાંતર વિભાજન અને સહાયક તાલિકાઓ તેને કેટલેક અંશે સ્મૃતિસહાયક બનાવે છે. UDC તે બહુધા મુખ્યકીય વર્ગીકરણ પદ્ધતિ છે.

ચિહ્ન

= Equal

(O...) O In Bracket

(1/9) Number in Bracket

(= ....) Equal and Number in Bracket

“.....”

+ Plus

/ Stroke

1/9 Number

: Colon

: Double Colon

= Equal

(O...) O and Number in Bracket

(1/9)

(=.....;)

“ ”

*

A/Z

.OO Point Double O

.O Point O

-1/-9

.(

, Apostrophe

6.3.5 વર્ણાનુક્રમ અનુક્રમણિ (Alphabetical Index)

વર્ણાનુક્રમ અનુક્રમણિના પ્રારંભમાં જ સૂચના આપવામાં આવી છે, સૂચિનો ઉપયોગ માત્ર તાલિકાઓને આધારે આપવામાં આવેલ સંજ્ઞાની ચકાસણી માટે જ છે.

સામાન્ય સંજોગોમાં વાચકને તેના ઈચ્છિત ગ્રંથની પ્રાપ્તિમાં સહાયભૂત થવા માટે શરૂઆતમાં વિષયની અનુવર્ણસૂચિ આપવામાં આવી હતી. હવે તેનું સ્વરૂપ

સાપેક્ષ કરવામાં આવ્યું છે.

6.3.6 સમીક્ષા

આવિષ્કારની સાથે જ આ પદ્ધતિ આલોચનાનો વિષય રહી છે. સામાન્ય પ્રકારની એવી આ વર્ગીકરણ પદ્ધતિ વિષય વર્ગીકરણ માટે નિ:શંકપણે અધિક ઉપયોગી છે, પરંતુ વાચનસામગ્રીની ફલક ઉપરની ગોઠવણી માટે તે એટલી પ્રભાવશાળી કે ઉપયોગી નથી. એમ કહી શકાય.

આ પદ્ધતિનો પ્રયોગ યુરોપના મોટાભાગના ગ્રંથાલયોમાં વૈજ્ઞાનિક ગ્રંથસૂચિના સંકલન અને સૂક્ષ્મ વાચનસામગ્રીના સારાંશીકરણના વર્ગીકરણ માટે કરવામાં આવે છે.

આ પદ્ધતિને સતત અનુનેય રાખવા, તેમાં સુધારા-વધારા માટે P-Notes પ્રગટ કરવામાં આવે છે. તેમજ સ્વીકાર્ય સુધારા-વધારા Extention and Correction to UDC સ્વરૂપે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.

પોલાર્ડનું કથન છે કે, ‘તેમાં કોઈ શંકા નથી કે આ વિકસિત દશાંશ પદ્ધતિ ગ્રંથસ્થ સામગ્રીને સૂચિબદ્ધ કરવા માટે સંપૂર્ણ સરળ અને સુલભ પદ્ધતિ છે. જો કે અહીં એ વાતનો પણ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે બ્રસેલ્સ પદ્ધતિની રચના ખરેખર તો ગ્રંથસ્થ સામગ્રીની સૂચિમાં સંલેખોની વ્યવસ્થા માટે કરવામાં આવી છે તેનું સંપૂર્ણ અંકન ગ્રંથાલયના ફલકો પર પુસ્તકોની ગોઠવણી માટે અત્યંત જટિલ છે. અશક્ય છે.

એવું કહેવાય છે કે, આ પદ્ધતિ એક સાથે દાર્શનિક, વિષયવિશેષ, ગ્રંથાત્મક ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ પદ્ધતિ છે. જે સર્વત્ર ઉપર્યુક્ત છે. તેમજ તે અપ્રચલિત કે લુપ્ત થવાની અવસ્થાની પરિસ્થિતિમાં નથી. આ પદ્ધતિ વ્યાપક અને સૂક્ષ્મ છે. ઉપયોગી અને સ્થિર છે. સાધારણ છે પરંતુ દૂરદર્શી છે. અલબત્ત, પ્રત્યેક પરિસ્થિતિમાં તેનો ઉદ્દેશ્ય અસ્પષ્ટ છે તથા તેની વિધિઓ અસ્પષ્ટ છે.

6.3.7 યુડીસીમાં પ્રાયોગિક કાર્ય (PRACTICAL WORK IN UDC)

આ એકમમાં તમે યુડીસીમાં કેટલાંક સરળ અને કેટલાંક ગુંફિત અંક રચનાઓ વિષે કેટલુંક તમે જાણ્યું તમારા અનુભવમાં આવ્યું છે. અહીં કેટલાંક વધુ ગુંફિત ઉદાહરણો આપેલ છે :

1. Importance of weather forecasting for agricultural farming in arid songs. “

Weather forecasting	551,509
Agriculture/farming	631
Arid zones	(213.52)
Synthesised number	551.509:631(213.52)

2. A directory of research libraries in India.

Research libraries	027.021
Directory	(058)
India	(540)
Synthesised number :-	027.021 (058)(540)

- 3. Machine readable cataloguing in the USA**
Cataloguing	025.3
Machine readable	(0.034)
The USA	(73)
Synthesised number	025.3 (034) (73)
- 4. Canning of fruit jams in Arunachal Pradesh**
Fruit jams	637.143
Canning	036.52
Arunachal Pradesh	(541 ARV)
Synthesised number	664.83.858 .036.52 (541 ARV)
- 5 Sale of milk powder in the deve 10 ping countries.**
Milk powder	637.143
Sale	658.81
Developmg countries	(1-773)
Synthesised number	637.143.658.81(1-773)
- 6 Production of colour television in India**
Colour television	621.397.132
Production	.002.2
India	(540)
Synthesised number	621.397.132.002.2.(540)
- 7. Soviet economic aid to India, an analysis and evaluation.**
International law	341
Economic aid	341.232.3
Russia	(47)
Economic development	330.34
India	(540)
Evaluation	001.818
Synthesised number	341.232. 3 (47) 330.34 (540) 001.818
- 8 Vigyan Pragati (a popular science magazine in Hindi)**
Science	5
Hindi	=941.3
Magazine	(051)
india	(540)
Synthesised number	5 (051) (540) = 914.3

9. UDC International medium edition - English text.

Librarianship	02
Administrative procedure	025
Decimal Classification	025.45
UDC	024.45 UDC
English text	=20
Synthesised number	025.45 UDC-20

10 World armament and disarmament : Facts and figures - SiPRI Yearbook 1986

International law	341
Peaceful settlement of international disputes	341.6
Disarmament	341.67
Armament	623.4
Year book	(058)
World	(100)
1986	*1986*
Synthesised number	341.67:623.4(058)(100)"1986" or 623.4:341.67{058}(100)"1986"

6.4 લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસિફિકેશન

(LIBRARY OF CONGRESS CLASSIFICATION)

6.4.1 પૂર્વભૂમિકા

LC તે સંસ્થાકીય સાહસ છે. લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસની 1800માં અમેરિકાની સંસદ દ્વારા એક્ટ અન્વયે વૈધાનિક ગ્રંથાલય સ્વરૂપે કરવામાં આવી હતી. 1860 સુધી તે કેપીટોલ (Capitol)માં હતી. ત્યારબાદ તે વોશિંગ્ટનમાં નવા ભવનમાં ફેરવવામાં આવી. વિશ્વનું આ સૌથી વિશાળ, સુસજ્જ અને સંગ્રહમાં એટલી વૃદ્ધિ થઈ તેમજ તેનું સાવાક્ષેત્ર એટલું વિસ્તૃત બન્યું કે સંપૂર્ણ ગ્રંથસંગ્રહનું પુનઃવર્ગીકરણ કરવાનું તત્કાલીન અધિકારીઓ માટે અનિવાર્ય બની રહ્યું.

ગ્રંથાલયની સ્થાપના સમયે ઉપલબ્ધ થયેલાં 964 ગ્રંથો તથા 9 નકશાઓને આકાર અનુસાર ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. આ વ્યવસ્થા 1812 સુધી ચાલુ રહી. તે સમયે ગ્રંથાલયમાં 3076 ગ્રંથો અને 53 નકશાઓ હતા. તત્કાલીન ગ્રંથપાલ પેટ્રિક માર્ગ્રુડરે (Patrick Margruder) એક વિશિષ્ટ સૂચિ તૈયાર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. 19 શીર્ષકમાં વર્ગીકૃત એક વિશિષ્ટ સૂચિ તૈયાર કરવાનો આકાર અનુસાર ગ્રંથોની પુનઃગોઠવણી

કરવામાં આવી. 1814ની વિનાશક આગમાં કેપીટોલ સાથે મોટાભાગના ગ્રંથો નાશ પામ્યા. બીજી જ વર્ષે અમેરિકાના પૂર્વ પ્રમુખ જેફરસન (Thomas Jefferson) તરફથી 5000 ગ્રંથો ભેટ મળ્યા. આ સંગ્રહ 44 વર્ગોમાં વિભાજિત કરી ગોઠવવામાં આવ્યો. બેકનના Chart of Human Learning પર આધારિત જેફરસનની આ પદ્ધતિ અનુસાર 1897 સુધી પુસ્તકોની ગોઠવણી કરવામાં આવતી હતી.

ઓગણીસમી સદીના અંત ભાગમાં આ ગ્રંથાલયનો ગ્રંથસંગ્રહ વીસ લાખનો આંક વટાવી ચૂક્યો હતો. વિશ્વના રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલયોમાં તેણે અગ્રીમ સ્થાન મેળવી લીધું હતું. 1899માં ડૉ. હર્બટ પુટનમ (Dr. Herbert Putnam) પ્રથમ પ્રશિક્ષિત ગ્રંથપાલ તરીકે વિષય નિષ્ણાતો અને વિશેષજ્ઞોની સમિતિ રચીને આ ભગીરથ કાર્યનો પ્રારંભ કર્યો. એ સમયની બધી જ પ્રચલિત વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ પર વિચારવિમર્શ અને વિશ્લેષણ કર્યા બાદ એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું કે હાલની DDC અને EC બન્ને ગ્રંથવર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ બિનઉપયોગી છે. આ સમિતિએ બંને પદ્ધતિઓમાંથી સર્વોત્તમ તથ્યો લઈ નવીન વર્ગીકરણ પદ્ધતિની યોજના બનાવી જે સિદ્ધાંતોની અપેક્ષાએ વ્યવહારુ વધુ હોય જેથી ગ્રંથાલયને વધુ ઉપયોગક્ષમ બનાવી શકાય. એ પદ્ધતિનું નિર્માણ કરતી વખતે ગ્રંથાલયમાં ઉલપબ્ધ ગ્રંથોને પણ મહત્વ આપવાનું હતું. સાથે જ પ્રતિપાદ્ય વિષયોના ભાવિ વિકાસ તરફ પણ પૂરતું લક્ષ્ય આપવાનું હતું. આ એક મહત્વપૂર્ણ ઉદ્દેશ હતો. અત્યાર સુધીની કોઈપણ વર્ગીકરણ પદ્ધતિએ આટલા વિશાળ ગ્રંથસંગ્રહની વાસ્તવિક સમીક્ષા કે વૈયક્તિક ચકાસણી કરી ન હતી. અત્યાર સુધીની પદ્ધતિઓએ પહેલાં ગ્રંથોને વર્ગીકૃત કર્યા અને ત્યારબાદ કોઠાઓનું નિર્માણ કર્યું છે. પરંતુ LCની વર્ગીકરણ પદ્ધતિમાં સંજ્ઞાની રચના કરતાં પહેલાં જ બધાં જ ગ્રંથોનું સ્થાન નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું હતું.

LCCની યોજનામાં કટરનું અધિક અનુસરણ કરવામાં આવ્યું છે. તદ્ઉપરાંત DDC અને UDCની અનેક વિશેષતાઓનો પણ આ પદ્ધતિમાં પૂરતો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. સતત પાંચ વર્ષના પરિશ્રમને અંતે 1904માં LCCની રૂપરેખાનું પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું.

6.4.2 મુખ્ય વર્ગો (Main Classes)

LCCના મુખ્ય વર્ગોની રૂપરેખા EC પદ્ધતિ પર આધારિત છે. જો કે તેમાં વિષયોના વૈજ્ઞાનિક ક્રમનું સંપૂર્ણ અનુસરણ કરવામાં આવ્યું નથી. સહાયક ક્રમને માત્ર વિષયોની અપેક્ષાએ ગ્રંથોના સમૂહોનો સ્વીકાર કરીને અપનાવવામાં આવેલ છે. વિષયોના ભાવિ વિકાસને ધ્યાનમાં રાખતા 1, O, W, X અને Y નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નથી.

A	સામાન્ય કૃતિઓ
B	તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ
C/F	ઈતિહાસ
G	ભૂગોળ, માનવનૃવંશવિદ્યા

H	સામાજિક શાસ્ત્રો
J	રાજ્યનીતિશાસ્ત્રો
K	કાયદો
L	કેળવણી
M	સંગીત
N	લલિત કળા
P	ભાષા અને સાહિત્ય
Q	વિજ્ઞાન
R	વૈદક
S	કૃષિશાસ્ત્ર
T	યંત્રોદ્યોગવિદ્યા
U/V	સૈનિકવિદ્યા અને નાવિકવિદ્યા
Z	વાર્ષિકમયસૂચિ

મુખ્ય વર્ગોમાં વિષય અનુસાર કરવામાં આવતી વ્યવસ્થાના સામાન્ય સિદ્ધાંત નીચે મુજબ છે.

1. સામાન્ય રૂપ વિભાજન
(સામયિક, સંગ્રહો વગેરે)
2. સિદ્ધાંત, તત્ત્વજ્ઞાન
3. ઇતિહાસ
4. પ્રામાણિક ગ્રંથ
5. કાનૂન, નિયમ
6. અધ્યયન અને અધ્યાપન
7. વિષય અને તેના પેટાવિભાગો

6.4.3 વિષયના કોઠાઓ (ઉપવિભાગો)

LCC અતિ વિસ્તૃત પદ્ધતિ છે. આ પદ્ધતિમાં પ્રત્યેક વર્ગ માટે વિશેષ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. પરિણામે પ્રત્યેક વર્ગમાં સૂક્ષ્મ વર્ગીકરણ શક્ય બન્યું છે. જેમ કે

J	રાજ્યનીતિશાસ્ત્ર	JN	યુરોપ
JA	સામાન્યકૃતિઓ	JQ	આફ્રિકા, એશિયા વગેરે
JC	સિદ્ધાંત	JS	સ્થાનિક પ્રશાસન
JF	બંધારણીય ઇતિહાસ	JV	ઉપનિવેશ
JK	સંયુક્ત રાજ્ય	JX	આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો
JL	બ્રિટિશ, લેટિન અમેરિકા		

અંકો

ઉપર્યુક્ત ઉપવિભાગોને અંકોના ઉપયોગ કરીને અંકોમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે.

JC	રાજ્યનૈતિક સિદ્ધાંત		
20-45	આદિ સમયના રાજ્યો	101-126	મધ્યકાલીન રાજ્યો
47-50	પૂર્વનાં રાજ્યો	131-299	અર્વાચીન રાજ્ય
51-59	પ્રાચીન રાજ્યો	301	રાજ્યની ઉત્પત્તિ

ઉપર્યુક્ત ખંડોને પુનઃ ઉપખંડોમાં વિભાજિત કરવામાં આવેલ છે.

6.4.4 રૂપવિભાજન

વર્ગીકરણની આ એક એવી પદ્ધતિ છે જેમાં સામાન્ય પેટા વિભાગની અલગ રચના કરવામાં આવી નથી પરંતુ જે તે સામાન્ય પેટાવિભાગનું પ્રત્યેક વર્ગમાં પુનરાવર્તન કરવામાં આવેલું છે.

6.4.5 ભૌગોલિક વિભાજન

સામાન્ય પેટા વિભાગની જેમ ભૌગોલિક વિભાગની આ પદ્ધતિમાં વ્યવસ્થા નથી. તે માટે ચાર જુદી જુદી યુક્તિઓનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ આવશ્યકતા અનુસાર જે તે વર્ગમાં પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું છે. ભૌગોલિક વિભાગો સા.પે.વિ.ની જેમ સ્મૃતિસહાયક ન હોવાથી કેટલીક જગ્યાએ દ્વિઅર્થી ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

6.4.6 ભાષાનુસાર વિભાજન

P	ભાષા અને સાહિત્ય	PB	આધુનિક ભાષાઓ
PA	સાહિત્યિક ભાષાશાસ્ત્ર	PC	રોમન ભાષા

6.4.7 જીવનચરિત્ર

જીવનચરિત્રને CT માં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. સાથે જ તે વિષય સાથે સંકળાયેલ જીવનચરિત્રને જે તે વિષય સાથે મૂકવાની સુવિધા છે.

સંજ્ઞા :

આ પદ્ધતિમાં મિશ્ર સંજ્ઞાનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

સૂચિ :

આ પદ્ધતિમાં વ્યાપક સૂચિની વ્યવસ્થા નથી. પરંતુ પ્રત્યેક વર્ગની અલગ અનુવર્ણ સાપેક્ષ સૂચિ આપવામાં આવેલ છે.

6.4.8 સમીક્ષા

આ પદ્ધતિ લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ માટે રચવામાં આવેલી છે. તેથી તેનું નામ પણ લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસિફિકેશન પદ્ધતિ છે. તેમાં સૂક્ષ્મ વર્ગીકરણની સુવિધા છે. પ્રત્યેક વર્ગના કોઠાઓ અને સૂચિ અલગ હોઈ વિશેષ સંગ્રહોના વર્ગીકરણ માટે તે ઉત્તમ બની રહે છે. તેને અમેરિકન સરકાર અને વિશેષજ્ઞોની સહાનુભૂતિ પ્રાપ્ત થયેલી છે. આ પદ્ધતિમાં સંજ્ઞા પ્રમાણમાં લાંબી બને છે. જો સ્મરણસહાયક અને સંક્ષિપ્ત સંજ્ઞા પ્રયોજવામાં આવે તો મધ્યમ શ્રેણીના ગ્રંથાલયોમાં પણ તે ઉપયોગી બની શકે તેમ છે, વળી, આર્થિક સમૃદ્ધિને કારણે તેના સંશોધન અને સંવર્ધનમાં કોઈ મુશ્કેલી પડતી નથી.

6.5 સબજેક્ટ ક્લાસિફિકેશન (SUBJECT CLASSIFICATION)

6.5.1 પૂર્વભૂમિકા

સબજેક્ટ ક્લાસિફિકેશન એ જેમ્સ ડફ બ્રાઉન દ્વારા ઈંગ્લેન્ડના ગ્રંથાલયો માટે યોજાયેલી એક બ્રિટિશ પદ્ધતિ છે. ઓગણીસમી સદીના અંતિમ દશકોમાં એવી ધારણા અધિક પ્રચલિત બની ગઈ હતી કે DDCમાં અમેરિકન વિષયોને અધિક મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે. જો કે આ ધારણા બહુ તર્કસંગત ન હતી. તો પણ બ્રિટિશ ગ્રંથપાલ બ્રાઉને ગ્રંથવર્ગીકરણ માટેની એક નવીન પદ્ધતિનું આયોજન કરવાનું નક્કી કર્યું. જે ગ્રંથાલયમાં સરળતાપૂર્વક અપનાવી શકાય. મુખ્યત્વે ગ્રંથાલયો માટે યોજાયેલી આ પદ્ધતિ વિસ્તાર-શીલતાના અભાવે લોકપ્રિય ન બની શકી.

જેમ્સ ડફ બ્રાઉન (James Duff Brown, 1892-1914)

જેમ્સનો જન્મ 6 નવેમ્બર, 1862માં એડિનબર્ગમાં થયો હતો. લગભગ ત્રણ વર્ષ સુધી પુસ્તકોની દુકાનમાં કામ કર્યા બાદ ગ્લાસગોમાં આવેલ મિચેલ લાયબ્રેરીમાં તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી. અહીં તેમણે ગ્રંથાલયનો પ્રારંભિક અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો. દસ વર્ષ અહીં કામ કર્યા બાદ લંડનમાં આવેલ કર્લકનવેલ પબ્લિક લાયબ્રેરી (Clerkenwel Public Library)માં ગ્રંથપાલ તરીકે નિયુક્ત થયા. આ ગ્રંથાલયમાં તેમણે વીતાવેલાં 16 વર્ષ તેમના જીવનનો અત્યંત ઉદ્યમી સમય હતો. આ ગાળા દરમિયાન તેમણે ગ્રંથાલયવિજ્ઞાનને સ્પર્શતી અનેક નવીન પદ્ધતિઓનો આવિષ્કાર કર્યો. જેમાં મુક્ત પદ્ધતિ (Open Access System) અધિક મહત્ત્વપૂર્ણ સિદ્ધ થઈ છે. પોતાના દેશમાં ગ્રંથાલયવિજ્ઞાન વિશે વ્યવસ્થિત ઢબે પુસ્તકો લખનારાઓમાં તેમનું સ્થાન પ્રથમ છે.

જ્યાં સુધી વાચકોને ફલક ઉપરની વાચનસામગ્રીનો વ્યવસ્થિત ઉપયોગ કરવાની તક આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ગ્રંથાલયમાં વર્ગીકરણના અભાદ્રમાં અપરિપક્વ અને અપૂર્ણ વિધિ દ્વારા કરી શકાય છે પરંતુ મુક્ત પ્રવેશમાં તો ગ્રંથોનું વર્ગીકરણ આવશ્યક જ નહિ પણ અનિવાર્ય છે. આ કારણે જ બ્રાઉને અધ્યયન ઉપર વિશેષ

ધ્યાન આપ્યું છે. બ્રાઉનના કથન અનુસાર 19મી સદીના અંતિમ દશકના શરૂઆતના વર્ષોમાં બ્રિટનના કેટલાક સંદર્ભ ગ્રંથાલયો કે જેમાં DDCને અપનાવવામાં આવેલ, ને બાદ કરતાં અન્ય ગ્રંથાલયોમાં સૂક્ષ્મ વર્ગીકરણ અપનાવવામાં આવ્યું ન હતું.

બ્રાઉને DDC અધિક જટિલ લાગી. તેથી તેમણે એક એવી સાધારણ પદ્ધતિનું આયોજન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો જે વધુ સરળ અને ઉપયોગક્ષમ હોય. અનેક પ્રયોગો પછી 1894માં તેમણે અને જહોન હેનરી કૂઈન (John Henry Quinn) ના સંયુક્ત સાહસથી એક પદ્ધતિનો આવિષ્કાર કર્યો. જેને કૂઈન-બ્રાઉન પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે. જો કે થોડા જ સમયમાં આ પદ્ધતિ વિકસિત ગ્રંથાલયો માટે બિનઉપયોગી ઠરી. 1897માં બ્રાઉને આ જ સંદર્ભમાં બીજી પદ્ધતિ પ્રકાશિત કરી પરંતુ તે પણ જ્ઞાનવિશ્વમાં ઉદ્ભવતા નવીન વિષયોનું તેનું ઉચિત પ્રદાન કરવામાં નિષ્ફળ નીવડી. અંતે 1906માં બ્રાઉને ત્રીજી પદ્ધતિનું નિર્માણ કર્યું. જે સબજેક્ટ ક્લાસિફિકેશન (Subject Classification) છે. ઈંગ્લેન્ડના ગ્રંથાલયોમાં આ પદ્ધતિ DDC કરતાં વધુ ઉપયોગી માનવામાં આવે છે. તેનું દ્વિતીય સંસ્કરણ 1914માં પ્રકાશિત થયું. જ્યારે વિશેષ સંશોધિત અને વિકસિત તથા જે.ડી. સ્ટેવર્ડ (J.D. Steward) સંપાદિત થયેલ તૃતીય સંસ્કરણ 1939માં પ્રકાશિત થયું. કેટલીક અધિકતાઓ અને પરિવર્તનો હોવા છતાં, આ નવીન આવૃત્તિમાં અગાઉના સંસ્કરણોની કેટલીક વિશેષતાઓ સમાવિષ્ટ છે. કેટલાક સંશોધન સાથે અંદાજે 41 જેટલા બ્રિટિશ ગ્રંથાલયોમાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

SCની મૂળ ધારણા એ હતી કે એક વિષય સાથે સંબંધિત હોય તેવી બધી જ વાચનસામગ્રી એક સ્થિર અને શુદ્ધ સ્થાને એકત્રિત કરવામાં આવે. પરંતુ આમ કરવામાં બ્રાઉને અનેક મુશ્કેલીઓ જ ઊભી કરી છે. પરિણામે આ પ્રયોગ સફળ નથી થયો.

6.5.2 મુખ્ય વર્ગોની રૂપરેખા (Main Classes)

બ્રાઉનની માન્યતા મુજબ જ્ઞાનવિશ્વનો પ્રત્યેક વિષય કોઈને કોઈ મુખ્ય સિદ્ધાંત સાથે સંબંધિત છે. પરિણામે તેમણે બધા મુખ્ય વર્ગોને ચાર મૌલિક સિદ્ધાંતો આધારે નીચે મુજબ ચાર વિભાગોમાં વ્યવસ્થિત કર્યા છે.

1. પદાર્થ અને શક્તિ (Matter and Force)
ભૌતિકશાસ્ત્ર
2. જીવન (Life)
જીવવિદ્યા
જાતિગત અને ઔષધિશાસ્ત્ર
આર્થિક જીવવિદ્યા
3. મસ્તિષ્ક (Mind)
તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મ

4. સામાજિક અને રાજ્યનીતિશાસ્ત્ર

ઉપર્યુક્ત રૂપરેખા વિકાસવાદી સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો અહીં વિષયોનો વિકાસ સામાન્યથી જટિલ તરફ થયો છે. બ્રાઉને મુખ્યવર્ગોની વ્યવસ્થા નીચે મુજબ કરી છે.

A	સામાન્ય
B-C-D	ભૌતિકશાસ્ત્ર
E-F	જીવવિદ્યા
G-H	જાતિગત અને ઔષધિશાસ્ત્ર
I	આર્થિક જીવશાસ્ત્ર અને ગૃહકળાઓ
J-K	તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મ
L	સામાજિક અને રાજ્યનીતિશાસ્ત્ર
M	ભાષા અને સાહિત્ય
N	સાહિત્યિક સ્વરૂપ
O-W	ઈતિહાસ અને ભૂગોળ
X	જીવની

ઉપવર્ગ

મુખ્યવર્ગોની ઉપર્યુક્ત રૂપરેખા પૂર્ણ ન હોવાને કારણે વિષયોને સ્પષ્ટ કરવા પ્રત્યેક મુખ્ય વર્ગમાં અંકોનો પ્રયોગ કરી તેને ઉપવર્ગોમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે. જેમ કે :

L000	સામાજિકશાસ્ત્ર
L100	અર્થશાસ્ત્ર
L200	રાજ્યનીતિશાસ્ત્ર
L400	કાયદો
L600	ગુનાશાસ્ત્ર
L800	વાણિજ્ય અને વેપાર
L900	નાણાં (વિત્ત)

ઉપર્યુક્ત વિભાજનાનાં વાણિજ્ય અને વિત્ત (મૂલ્ય)ને અર્થશાસ્ત્રથી અલગ કરવામાં આવ્યા છે જે ન્યાયસંગત ન ગણાય.

ઉપ-ઉપ વર્ગ

પ્રત્યેક ઉપવર્ગમાં વિશિષ્ટ વિષય દર્શાવવા માટે તેનું વિભાજન કરવામાં આવેલ છે. જેમ કે :

L200	રાજ્યનીતિશાસ્ત્ર
------	------------------

L201	શાસન; સામાન્ય
L202	બંધારણ
L203	નગર રાજ્ય
L204	સામંત પ્રથા
L205	સામંત
L206	રાજ્યતંત્ર

6.5.3 સામાન્ય વર્ગ

SC માં સામાન્ય વર્ગનું આયોજન કંઈક વિચિત્ર તથા અન્ય પદ્ધતિઓથી જુદી રીતે કરવામાં આવ્યું છે. આ વર્ગને બ્રાઉને વ્યાપક વિષયવર્ગ કહ્યો છે. સામાન્ય વિષયો સાથે આ વર્ગમાં કેળવણી, તર્કશાસ્ત્ર ગણિત અને સામાન્ય વિજ્ઞાનનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેમના કથન અનુસાર આ વિષયો વિજ્ઞાન, ઉદ્યોગ અથવા માનવ અધ્યયનની સમસ્ત શાખાઓમાં વ્યાપેલા છે, અથવા તેને બનાવે છે. આ વર્ગની વ્યવસ્થા નીચે મુજબ છે.

A	સામાન્ય
A000	વિશ્વકોશ, શબ્દકોશ
A100	કેળવણી
A300	તર્કશાસ્ત્ર
A400	ગણિત
A600	ચિત્રકળા
A900	સામાન્ય વિજ્ઞાન

આ પ્રમાણે અહીં તર્કશાસ્ત્રને તત્ત્વજ્ઞાનથી અને ગણિતને વિજ્ઞાનથી અલગ કરવામાં આવેલ છે. વિષયોની આ વ્યવસ્થા ન્યાયસંગત નથી એમ કહી શકાય.

6.5.4 ભાષા અને સાહિત્ય વર્ગ

આ વર્ગમાં ભાષા અને સાહિત્યને વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યા છે. સાથે જ આ વર્ગમાં પત્રકારિત્વ, અનુક્રમણિ, ગ્રંથસૂચિ વગેરે વિષયોનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્યવર્ગ Mમાં ભાષા અનુસાર વિભાજન કરવામાં આવેલ છે.

M500	ભાષા
M520	આંગ્લ ભાષા
M521	આંગ્લ સાહિત્ય

મુખ્યવર્ગ Nમાં સાહિત્યિક સ્વરૂપોને મુકવામાં આવ્યા છે.

N000	કથા
N100	કાવ્ય

N200 નાટક

N300 નિબંધ

ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપો વડે લેખકોની નામાવલીને અનુવર્ણ ક્રમે વ્યવસ્થિત કરવામાં આવેલ છે.

જીવની માર્ગ

આ પદ્ધતિમાં જીવનીને પૃથક વર્ગ Xમાં મુકવામાં આવેલ છે. અહીં DDCની જેમ મૂળવર્ગના કોઠાઓનો પ્રયોગ કરી વિષયની સાથે જીવનીને વિભાજિત કરવાનું સૂચન કર્યું છે જેમ કે :

F00.41 પ્રાણીશાસ્ત્રીઓની જીવની

X001/033 સંગૃહિત જીવની

6.5.5 ભૌગોલિક વિભાગો

મુખ્યવર્ગ O-Wમાં ભૌગોલિક વિભાજન કરવામાં આવેલ છે.

P સાગર કિનારા પ્રદેશો

PO ઓસ્ટ્રેલિયા

P2 મલેશિયા

P29 એશિયા

P3 જાપાન

P3.10 જાપાનનો

કોઠાઓ

મૂલવર્ગીય (Categorical) કોઠાઓ SCમાં મુખ્ય કોઠાઓમાં રૂપવિભાગ અથવા સામાન્ય ઉપવિભાગોની વ્યવસ્થા નથી. તેના સ્થાને મૂલવર્ગીય કોઠાઓનું નિર્માણ કરવામાં આવેલ છે.

B000 ભૌતિકશાસ્ત્ર

B000.2 શબ્દકોશ

B000.65 શિક્ષણ

2. કાળ પૃથકો

ગ્રંથોને કાલક્રમ અનુસાર વ્યવસ્થિત કરવા માટે (1450-2145) આ કોઠાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

1450 aa 1900ri 1920 s c

3. સંજ્ઞા

આ પદ્ધતિમાં મિશ્ર સંજ્ઞાનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

6.6 સારાંશ (Summary)

એક ગ્રંથ, એક વિષય, એક સ્થાન અને એક સંજ્ઞાની પદ્ધતિ દ્વારા વિષયોનું વર્ગીકરણ કરવાના પોતાના ઉદ્દેશમાં બ્રાઉન સફળ થઈ શક્યા નથી. પૂર્ણ તથા એક સ્થાનના સિદ્ધાંતને અપનાવી શકાય છે. એમ કહેવું આજના યુગમાં મુશ્કેલ છે. તેમાં વિકાસશીલ જ્ઞાનના સંગઠન માટે કોઈ વ્યવસ્થા નથી. વિષયોને નિશ્ચિત સ્થાન પ્રદાન કરી આ પદ્ધતિમાં વિસ્તારશીલતાની અપેક્ષાએ સંકીર્ણતા ઊભી કરવામાં આવી છે.

6.7 બહુવિકલ્પીય પ્રશ્નો (ઉત્તર સહિત)

---

1. એક્સપાન્સિવ ક્લાસિફિકેશન પદ્ધતિ ક્યારે અસ્તિત્વમાં આવી ?
(A) 1895 (B) 1898
(C) **1891** (D) 1896
2. ચાર્લ્સ એમી કટરનો જન્મ કયા વર્ષમાં થયો હતો ?
(A) 1840 (B) **1837**
(C) 1838 (D) 1836
3. 1895માં પ્રથમ ઈન્ટરશોનલ કોન્ફરન્સ ઓન બિબ્લિયોગ્રાફી ક્યાં મળી હતી?
(A) બ્રસેલ્સ (B) ન્યૂયોર્ક
(C) લંડન (D) ધ હંગ
4. પાઉલ ઓટલેટ અને હેનરી લા ફોન્ટેન કઈ વર્ગીકરણ પદ્ધતિ સાથે સંકળાયેલ છે ?
(A) BC (B) DDC
(C) SC (D) **UDC**
5. UDCનું પ્રકાશન (પ્રથમ) કયા વર્ષમાં કરવામાં આવ્યું ?
(A) **1895** (B) 1894
(C) 1890 (D) 1892
6. IIDનું FID નામાભિધાન કયા વર્ષમાં કરવામાં આવ્યું ?
(A) 1937 (B) 1936
(C) **1938** (D) 1939

7. UDC માં કુલ કેટલી સહાયક સારણીઓ આપવામાં આવી છે ?
 (A) 10 (B) 8
 (C) 12 (D) 9
8. પદ્ધતિને સતત અનુનેય રાખવા, તેમાં સુધારા વધારા કરવા P.Notes કઈ પદ્ધતિ દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે ?
 (A) DDC (B) SC
 (C) UDC (D) LC
9. લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસિફિકેશન ક્યારે અસ્તિત્વમાં આવી ?
 (A) 1904 (B) 1900
 (C) 1906 (D) 1902
10. સબજેક્ટ ક્લાસિફિકેશનના રચયિતા ?
 (A) જેમ્સ ડફ બ્રાઉન (B) સી. એ.કટર
 (C) બર્વિક સેવર્સ (D) ઉપરમાંથી કોઈ નહીં
11. બિબ્લિયોગ્રાફિક ક્લાસિફિકેશન ક્યારે અસ્તિત્વમાં આવી ?
 (A) 1933 (B) 1930
 (C) 1935 (D) 1936
12. બિબ્લિયોગ્રાફિક ક્લાસિફિકેશન (BC)ના રચયિતા ?
 (A) એચ.ઈ.બ્લિસ (B) જેમ્સ ડફ બ્રાઉન
 (C) સી.એ.કટર (D) ઉપરમાંથી કોઈ નહીં

6.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (Answers of Self Check Exercises)

---

1. યુડીસીને સાર્વભૌમિક કેમ કહેવાય છે ઓછામાં ઓછા પાંચ કારણો જણાવો.

.....

.....

.....

.....

2. યુડીસી એ ડીડીસીથી કઈ રીતે ભિન્ન પદ્ધતિ છે તે દર્શાવો.

.....

.....

.....

.....

3. યુડીસીની મુખ્ય તાલિકાઓ અને સહાયક તાલિકાઓ વચ્ચે અને સામાન્ય સહાયકો અને વિશિષ્ટ સહાયકો વચ્ચેનો ભેદ સ્પષ્ટ કરો.

.....

.....

.....

.....

4. એક્સપાન્સિવ ક્લાસિફિકેશનની વિશેષતા જણાવો.

.....

.....

.....

.....

5. લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસિફિકેશનની રચના સંક્ષિપ્તમાં જણાવો.

.....

.....

.....

.....

ઉત્તરો

1. યુડીસીની પ્રથમ આવૃત્તિ 'Handfbook to the Universal Bibliographic Repository' નામથી ઓળખાતી હતી. વાસ્તવમાં આ પદ્ધતિની રચના ગ્રંથસ્થ સામગ્રીની સૂચિમાં સંલેખોની વ્યવસ્થા માટે કરવામાં આવેલ છે. ગ્રંથસ્થ સામગ્રીમાં વૈશ્વિક સામગ્રીનો સમાવેશ કરવાની ભાવના હતી.
2. યુડીસી તે DDC પર આધારિત છે, અને ઘણી બધી બાબતે બંને પદ્ધતિઓમાં સમાનતા છે. જેમ કે વંશાનુબદ્ધ ગણનાક્ષમ કોઠાઓ સાથે જ ઘણી બધી બાબતે ભિન્ન પણ છે. સામાન્ય સહાયકોની સરખામણીમાં યુડીસીએ વિશિષ્ટ સહાયકો વિસ્તારેલ છે. તેમજ ઘણી જ સંયોજન યુક્તિઓનો પ્રયોગ કર્યો છે.
3. UDCની મુખ્ય તાલિકાઓ વિષય વર્ગીકરણ ધરાવે છે, અને વર્ગોનું વંશાનુબદ્ધ પેટાવિભાજન ધરાવે છે. જે સામાન્યથી વિશિષ્ટતાના ક્રમે છે. જ્યારે સહાયક તાલિકાઓ સંયોજનાત્મક ખાસિયત ધરાવે છે.
4. કટર દ્વારા પ્રણીત એક્સપાન્સિવ ક્લાસિફિકેશન પદ્ધતિની રચના પ્રારંભિક કક્ષાથી વિસ્તૃત કક્ષા તરફ ગ્રંથાલયના ગ્રંથસંગ્રહની વિપુલતાના સંદર્ભે વિકસતી જતી પદ્ધતિ છે જે એકથી સાત તબક્કા ધરાવે છે. તેમાં વિસ્તારશીલતા, સંક્ષિપ્તતા અને સરળતાના ગુણો છે.
5. લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ 1904 રચવામાં આવેલ 'લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસિફિકેશન'માં સૂક્ષ્મ વર્ગીકરણ માટેની સુવિધા છે. પ્રત્યેક વર્ગના કોઠાઓ અને સૂચિ અલગ અલગ હોઈ વિશેષ સંગ્રહોના વર્ગીકરણ માટે તે ઉત્તમ છે. અલબત્ત, આ પદ્ધતિમાં સંજ્ઞા પ્રમાણમાં લાંબી બને છે.

6.9 ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words)

અવિપરિતસંબંધ (Irreversible Relation) :	સંબંધમાં કશું ઉલટું હોતું નથી. સંયુક્ત અંકોમાંથી વિભાજનાઓમાં વિરામચિહ્નને મંજૂરી આપતા નથી. (જુઓ વિપરિત સંબંધ)
અંકીય વંશાનુબદ્ધતા (Numeric Hierarehy) :	વંશાનુબદ્ધ સંખ્યાની રીતે અર્થપૂર્ણ હોય છે. અર્થપૂર્ણ સંજ્ઞાઓ ખાસિયત ધરાવતી હોય છે. 21.0, 6.62, 621 વગેરે પ્રૌદ્યોગિકીથી ઈજનેરીની યાંત્રિકીથી વિદ્યુત ઈજનેરી (વળી જુઓ વિભાવનાત્મક વંશાનુબદ્ધતા)

આધારિત સહાયકો (Dependent Auxiliary) :	યુડીસીના સામાન્ય સહાયકો વિષે કહેવાય છે કે, એ મુખ્ય અંકોની સાથે સહયોજનામાં દેખાય છે. દા.ત સામગ્રી વિષેનું દષ્ટિબિંદુ, વ્યક્તિઓ, (વળી જુઓ સ્વતંત્ર સહાયકો)
આંતર પ્રક્ષેપ (Intercalation) :	આ યુક્તિ અંકોની વચ્ચે બેસાડી (જડીદેવાની) સુવિધાને નીચે સમજાવેલ છે.
ઉદ્ધારણ ક્રમ (Citation Order) :	આ ક્રમમાં એના મુખક્રમમાં ઉદઘૃત કરેલ છે.
ચોકસાઈભર્યું (Particularity) :	વર્ગીકરણની કાર્યક્ષમતાને એ ખાસ અવિભાજ્ય વિભાજન સુધી પહોંચાડવા ચોકસાઈભર્યું હોય જે વંશાનુબદ્ધ ગણનાપૂર્ણ તરીકે ઓળખાય છે.
પુરવણી વર્ગીકરણ (Sepperimentry Classification) :	વર્ગીકરણનું સ્વરૂપ (દા.ત. ડીડીસી, યુડીસી) વિષયોના આધારે વિતરણ કરે તેનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે. તેની વર્ણાનુક્રમસૂચિ વિષયપદોના બધાં પાસાંઓને વિષયપદની હેઠળ એકસાથે લાવે છે. આ ઘટના પુરવણીરૂપ વર્ગીકરણ તરીકે ઓળખાય છે.
બીજગણિત ઉપગણ (Algebraic In Sungeouping) :	બીજગણિતમાં ઉપગણો વધારે હોય જ્યારે વર્ગીકરણમાં ઉપગણોનું સ્થાન કેટલાંક ચિહ્નોની મદદ વડે, બે અથવા વધુ ઘટકોને ગુંફિત અંકોને કૌંસ (ચોરસ)માં દર્શાવીને એક સંયુક્ત ઘટક રહે છે. જેમ કે, (622 +699)માં જડી જેવું ઘટક અથવા અંક જે અન્ય અંકને રોકે અટકાવે (Infix) છે. દા.ત. 622 એટલે ખાણકામ (Mining) અને 333 કોલસો (Coal) આથી કોલસાની ખાણકામ 622:333 અંક રચાય. આ અંકની વચ્ચે (410) અંક બેસાડી દેવામાં આવે. આમ I622 (410) 333માં (410) એ જડી દીધેલ અંક છે.

વિપરિત સંબંધ
(Reversible Relation) :

સંબંધ એ વિપરિત હોઈ શકે. વર્ગીકરણમાંના વિપરિત સંબંધ હોય તો જૂથમાં અથવા વારાફરતી ગોઠવી શકીએ તેને વિપરિત સંબંધ કહે છે.

વિભાવનાત્મક સંબંધ
(Conceptual Hierachy) :

શૃંખલામાંના આધારિત વિભાવનાઓ સામાન્ય વિભાજનમાં વહેંચે છે. દા.ત ડેસિમલ ક્લાસિફિકેશન યુડીસી વર્ગીકરણ (જુઓ અંકીય વંશાનુબદ્ધ)

વિશિષ્ટતા
(Specificity) :

વિશિષ્ટતાને માન. જે વિશિષ્ટતા ગણનાક્ષમ દ્વારા સિદ્ધ થાય છે. એ સંયોજન વડે સિદ્ધ થાય છે, વિષયમાંના બધા જ ઘટકોને વર્ગીકરણ દ્વારા અભિવ્યક્ત કરવાની ક્ષમતા હોય છે.

શબ્દભંડોળ
(Thesaures) :

પદોની માળખાબદ્ધ યાદીને વિષયના ક્ષેત્ર સાથે સીધો સંબંધ છે, આ યાદી આંતર સંબંધ પદોની પસંદગી સાથે પ્રદર્શિત થાય છે. દરેક શબ્દભંડોળનો નિર્દેશીકરણ ભાષાના સ્વરૂપે આપેલ ક્ષેત્રને સંબંધિત હોય છે.

શબ્દભંડોળ નિયમન
(Vocabulary Control) :

એ શબ્દભંડોળનું કાર્ય બજાવે છે. શબ્દભંડોળ ભાષામાંની વિવિધતો નિયમનમાં રાખવા અનેક યુક્તિઓ ધરાવે છે. ભાષા શબ્દભંડોળ નિયમનમાં પરિણામે છે.

સમાંતર વિભાજન
(Parrellal Division) :

જ્યારે વર્ગીકરણમાં બે વર્ગો અથવા બે સ્થાનો એ કેટલીક વિભાવનાઓ એક સરખી જોવા મળે. આ વિભાવનાત્મક માત્ર એકવાર જ યાદી બનાવાય અને અન્ય સ્થાનોના સંદર્ભ આપવા

કે જ્યાં એક સરખી રીતે રજૂ કરેલ હોય, અને બે વિભાજનો નીચે બે વર્ગો એ એકબીજાને સમાંતર હોય છે.

સામાન્ય વારંવારિતા
(General Recurrents) :

લક્ષણો, દા.ત. સ્વરૂપ, ભાષા વગેરે સામાન્ય સહાયકોની યાદી માત્ર એકવાર બને. (વળી જુઓ સ્થાનિક વારંવારિતા)

સ્વતંત્ર સહાયકો
(Independent Auxiliary) :

યુડીસીના સામાન્ય સહાયકો વર્ગ અંક માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. ઉદાહરણરૂપે ક્ષેત્રીય અભ્યાસોમાં અંક સ્થળ અંક સાથે જ તે શક્ય બની શકે છે. અહીં સ્થળમુખક એ સ્વતંત્ર સહાયક છે. (બીજાઓ આધારિત સહાયકો)

સ્થાનિક વારંવારિત
(Locally Recurrent) :

ચોક્કસ વિષયોની માત્ર વિશિષ્ટ ખાસિયતો લક્ષણો જે બધાને લાગુ પડતી નથી. દા.ત. ઉદ્યોગમાં કર્મચારીઓ અને એના જેવું. જ્યાં આ બધાને લાગુ પડે છે ત્યાં યાદી અપાય છે. (વળી જુઓ) સામાન્ય વારંવારિતા

6.10 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (References and Self Check Reading)

- * Encyclopedia of Library and Information
Science Allen A. Kent and Harol D Lancour,
Ed. (1970_) New York : Marcel Dekker
- * Mills. J. (1973) Modern Outline of Library
Classification : New Jercey, Chapman
- * Raj A.A.N. (1991) UDC (IME) (1985) A
Practical and Self Instructional manual
madras : T.R. Publication

- * Ranganathan, S.R. (1976) Prolegomena to
Library Classification. Ed. 3 London LA
- * UDC International Medium Edition English
(BS : 1985) Part 1 : Systematic tables
(1985) Part 2 Alphabetical Subject Index
(1988)BIS
- * ધ્યાની, પુષ્પા (2001) પુસ્તકાલય વર્ગીકરણ
નવી દિલ્હી : ESS ESS
- * ભૈયા, છગન, (2012) ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ પ્રવેશિકા
અમદાવાદ : પાર્શ્વ

